

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ Administration of the Sangha

พระครูมัญญกิจจาทร

Phrakhrumanunkitjathon

สำนักงานเจ้าคณะอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

Mae Tha District Sangha Office, Lamphun Province

Corresponding Author, Email: charan.kittipunyo@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า การบริหารคณะสงฆ์ในยุคเริ่มแรกนั้นพระพุทธเจ้าทรงบริหารด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อจำนวนพระสงฆ์มากขึ้นจึงทรงมอบอำนาจให้หมู่สงฆ์บริหารงานกันเอง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้พัฒนาการมาตามลำดับ จนถึงในยุคปัจจุบัน มีแนวทางการบริหารงานคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 โดยกำหนดให้คณะสงฆ์มีภาระงานแบ่งออกเป็น 6 ด้าน คือ 1) การปกครอง 2) การศาสนศึกษา 3) การศึกษาสงเคราะห์ 4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) การสาธารณูปการ และ 6) การสาธารณสงเคราะห์ และแบ่งหน่วยงานปกครองในระดับต่างๆ ของทางคณะสงฆ์ เป็น 6 หน่วย คือ 1) คณะใหญ่ 2) คณะสงฆ์ภาค 3) คณะสงฆ์จังหวัด 4) คณะสงฆ์อำเภอ 5) คณะสงฆ์ตำบล 6) คณะสงฆ์วัด

คำสำคัญ : การบริหาร, คณะสงฆ์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the administration of the Sangha. It is a documentary study.

The results of the study found that the administration of the Sangha in the early period was administered by the Lord Buddha himself. Later, when the number of monks increased, he gave authority to the Sangha to administer by themselves. The administration of the Sangha has developed gradually until the

present era. There are guidelines for the administration of the Sangha according to the Sangha Act of 1962, which stipulates that the Sangha has 6 areas of responsibility: 1) administration, 2) religious education, 3) educational assistance, 4) propagation of Buddhism, 5) public utilities, and 6) public assistance. The administration units are divided into different levels. The Sangha is divided into 6 units: 1) the main group 2) the regional group 3) the provincial group 4) the district group 5) the sub-district group 6) the temple group.

Keywords: Administration, Sangha, Buddhism

บทนำ

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม นับแต่องค์สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้าตรัสรู้ และทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร ทรงประทานอุปสมบทแก่โกณฑัญญะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 12: 18) ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ ตรัสรู้ได้ 2 เดือน นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา ทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้นครั้งแรกในโลก ถือว่าเป็นการสืบศาสนทายาทเป็นครั้งแรก และเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประกาศพระพุทธศาสนา เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา พระองค์ต้องบริหารคณะสงฆ์ด้วยการวางรากฐาน ตลอดถึงแนวทางในการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32: 40) นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ได้มีผู้ศรัทธาและออกบวชเพื่อศึกษาปฏิบัติตามแนวคำสอนของพระองค์เป็นอันมาก เกิดเป็นองค์กรสงฆ์ที่เรียกว่า สังฆะ พระพุทธศาสนาได้เริ่มเผยแผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีป ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอย่างยิ่ง

ต่อมาในการจัดองค์กรสงฆ์นั้น ได้มีการวางรากฐานจากพระวินัยสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของคณะสงฆ์ในการอยู่ร่วมกันด้วยดี ทั้งนี้ในการบัญญัติสิกขาบทเป็นไปตามบริบททางสังคม เพื่อความสามัคคีขององค์กรสงฆ์และการรักษาศรัทธาของประชาชน รวมถึงเป็นแนวหลักในการปฏิบัติของสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์ 10 ประการคือ 1) เพื่อความดีแห่งหมู่ 2) เพื่อความสำราญแห่งหมู่ 3) เพื่อกำจัดบุคคลเพื่อผู้ก่อ

ยาก (หน้าด้าน) 4) เพื่อความอยู่เป็นผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก 5) เพื่อระวังอาสวะที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน 6) เพื่อกำจัดอาสวะที่จะมีต่อไปข้างหน้า 7) เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส 8) เพื่อความเจริญยิ่งๆ ของผู้เลื่อมใสแล้ว 9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และ 10) เพื่ออุดหนุนพระวินัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 39-40: 28-29) พระวินัยหรือสิกขาบท จึงเป็นธรรมนูญที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ปกครองเพื่อรองรับการขยายตัวขององค์กรสงฆ์ เพื่อการบริหารจัดการในครั้งพุทธกาล เป็นปณิธานในการไปประกาศพระพุทธศาสนา และภายหลังพระพุทธศาสนาได้มีการเผยแผ่ออกไปทั่วโลก ต่อมาได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามจารีตสังคม สอดคล้องกับกฎหมายของประเทศ โดยการปรับกฎเกณฑ์ระเบียบที่ไม่ขัดต่อพระวินัยสิกขาบท อีกทั้งเอื้อประโยชน์ต่อการปกครองขององค์กรสงฆ์ทำให้ระบบแบบราชการเกิดขึ้น การแบ่งสายการบังคับบัญชา (พระครูโพธิจิตตคุณ (กิตติพงษ์ สุปลญาณ), 2561: 18) มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบพลดลันกันไป ตามลำดับการปกครอง

เนื้อหา

1.การบริหารกิจการคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ 2 เดือน นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาพระพุทธองค์ต้องบริหารคณะสงฆ์ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 3) ต่อมาในการจัดองค์กรสงฆ์นั้น มีการวางรากฐานจากพระวินัยสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของคณะสงฆ์ในการอยู่ร่วมกันด้วยดีทั้งนี้ในการบัญญัติสิกขาบทเป็นไปตามบริบททางสังคม เพื่อความสามัคคีขององค์กรสงฆ์และการรักษาศรัทธาของประชาชน รวมถึงเป็นแนวหลักในการปฏิบัติของสงฆ์ พระวินัยหรือสิกขาบทจึงเป็นธรรมนูญที่พระพุทธองค์ทรงใช้ปกครองเพื่อรองรับการขยายตัวขององค์กรสงฆ์เพื่อการบริหารจัดการในครั้งพุทธกาล เป็นปณิธานในการไปประกาศพระพุทธศาสนาต่อมาได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามจารีตสังคม สอดคล้องกับกฎหมายของประเทศ โดยการปรับกฎเกณฑ์ระเบียบที่ไม่ขัดต่อพระวินัยสิกขาบท อีกทั้งเอื้อประโยชน์ต่อการปกครองขององค์กรสงฆ์ทำให้ระบบแบบราชการเกิดขึ้น การแบ่งสายการบังคับบัญชา มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบพลดลันกันไป ตามลำดับจนถึงระดับเจ้าอาวาส (พระครูโพธิจิตตคุณ (กิตติพงษ์ สุปลญาณ), 2561: 18)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอผู้ใหญ่ที่ทรงคุณธรรมคือ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อน ส่งผลถึงการปฏิรูปการปกครององค์กรสงฆ์ พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทรงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทำให้เกิดองค์กรคณะสงฆ์กลายเป็นองค์กรของรัฐ ต่อมาได้พัฒนาจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองของรัฐอย่างต่อเนื่องมาจนถึงการบริหารองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน ที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม” (พระระพิน พุทธิสารโร (ด้วงลอย), 2554: 2)

มหาเถรสมาคม เป็นองค์กรบริหารกิจการพระพุทธศาสนาสูงสุดของประเทศไทย (เทียบได้กับคณะรัฐมนตรีและคณะรัฐบาลผู้บริหารประเทศ) คำว่า “มหาเถรสมาคม” ได้เริ่มต้นใช้เป็นครั้งแรก เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) และได้เปลี่ยนชื่อเรียกมหาเถรสมาคมเป็น “สังฆสภา” ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ภายหลังได้กลับมาเรียกองค์กรบริหารกิจการพระพุทธศาสนาสูงสุดของประเทศไทยว่า “มหาเถรสมาคม” อีกครั้ง ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติม ปี พ.ศ. 2560) ในปัจจุบันการจัดตั้งมหาเถรสมาคมขึ้น ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติทั้ง 3 ฉบับดังกล่าว ข้างต้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นศูนย์กลางที่รวมพระสงฆ์ทุกกลุ่มให้มางานร่วมกัน กล่าวคือให้มีองค์กรมหาเถรสมาคมรับผิดชอบทำหน้าที่ทุกอย่างเพื่อเกื้อหนุนพระธรรมวินัย ตามรูปแบบของการจัดองค์กรบริหารสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการรวมพลังของพระสงฆ์ทุกกลุ่ม การกระจายอำนาจ ร่วมรับผิดชอบร่วมตัดสินใจด้วยกัน และมุ่งเน้นประสิทธิภาพในการทำงานทุกขั้นตอน กฎหมายได้พยายามออกแบบให้มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรที่ 1) มีความเข้มแข็งในการรักษาพระธรรมวินัย 2) มีความเข้มแข็งในการจัดการศึกษาพระธรรมวินัยแก่ชาวพุทธและบุคคลทั่วไป 3) มีความเข้มแข็งในการจัดการพุทธศาสนสถาน พุทธศาสนิก ทรัพยากรสังคม ตลอดถึงทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ และ 4) มีความเข้มแข็งในการสร้างและรักษาความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวพุทธและบุคคลทั่วไป

องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตามพระราชบัญญัติทั้ง 3 ฉบับข้างต้นดังกล่าวนี้ ย่อมมีข้อแตกต่างกันและมีการปรับเปลี่ยนกันไปตามยุคสมัย กล่าวสำหรับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ.2560) กรรมการมหาเถรสมาคมประกอบด้วย 1) สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง 2) สมเด็จพระราชาคณะทุกรูป เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ปัจจุบัน มีจำนวน 8 รูป และ 3) พระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกิน 12 รูป รวมกรรมการมหาเถรสมาคม มีจำนวนทั้งสิ้น 21 รูป กรรมการมหาเถรสมาคมตาม ข้อ 1 และ 2 ไม่มีการจำกัดวาระการดำรงตำแหน่ง

ส่วนกรรมการตามข้อ 3 มีวาระการดำรงตำแหน่งตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงประกาศแต่งตั้ง อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2560) มาตรา 15 ตรี ตรีได้ระบุไว้ ดังนี้ 1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยดีงาม 2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร 3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ 4) รักษาหลักการพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา และ 5) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่น

ในทางปฏิบัติ มหาเถรสมาคม จะบริหารงาน ออกนโยบาย และแผนปฏิบัติการ ประจำปีกำกับและสั่งการการทำงานกิจการพระพุทธศาสนาผ่านช่องทางของหน่วยงานปกครอง ในระดับต่าง ๆ ของทางคณะสงฆ์ ดังนี้ คือ 1) คณะใหญ่ 2) คณะสงฆ์ภาค 3) คณะสงฆ์จังหวัด 4) คณะสงฆ์อำเภอ 5) คณะสงฆ์ตำบล 6) คณะสงฆ์วัด

ตามอำนาจหน้าที่ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (มาตรา 15 ตรี และมาตรา 19) เพื่อให้การทำงานของมหาเถรสมาคมมีประสิทธิภาพ มหาเถรสมาคมจึงประกาศจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้ทำงานในด้านต่าง ๆ ตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วย คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2539 ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม คณะกรรมการ ดังกล่าวนี้นี้ประกอบด้วยพระภิกษุและฆราวาส คณะละไม่เกิน 15 ท่าน ดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี ปัจจุบันคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของมหาเถรสมาคม ประกอบด้วย 1) คณะกรรมการฝ่ายปกครอง 2) คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา 3) คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ 4) คณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) คณะกรรมการฝ่ายสาธารณูปการ และ 6) คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ แม้อำนาจ หน้าที่ และองค์ประกอบของมหาเถรสมาคมข้างต้นจะเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2560) ก็ตามที่ แต่หลักการสำคัญยังคงเหมือนเดิม กล่าวคือ เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบเพื่อความผาสุกและเจริญรุ่งเรืองขอพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การบริหารกิจการคณะสงฆ์ จึงเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญต่องานพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง โดยการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีงานทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการบริหารงานของคณะสงฆ์ทุกท่านที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ ต่อการดูแลคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการบริหารงานของคณะสงฆ์ทุกท่าน ที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการดูแลคณะสงฆ์ ดังนั้น จึงได้มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ รูป

แบบของการปกครองสงฆ์ไว้เพื่อเป็นรูปแบบของการดูแลและการปกครองคณะให้อยู่อย่างเป็นระเบียบ เรียบร้อยดีงาม พระราชบัญญัติการดูแลกิจการคณะสงฆ์มีระเบียบการดังนี้ (สถาบันพระสังฆาธิการ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2558: 65)

1) รัฐและมหาเถรสมาคมควรร่วมกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนไปวัดในวันอาทิตย์ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนธรรมและสามารถนำหลักศาสนธรรมปรับใช้ในวิถีชีวิตตนได้

2) สถาบันผลิตพระสังฆาธิการควรกำหนดนโยบาย แผนและมาตรการในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อมในด้านการบริหารวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจและพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติภารกิจทั้ง 6 ด้านของคณะสงฆ์ รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรของศาสนิกชน สามารถปลูกฝังและฝึกอบรมให้เยาวชนมีสัมมาทิฐิในการดำรงชีวิต

3) วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุก คือ จัดโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมและมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยดึงศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและพระเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชน มีภาครัฐสนับสนุนงบประมาณ

4) มหาเถรสมาคมควรมีมาตรการให้ยุติพุทธพาณิชย์ อันเป็นการลดความศรัทธาของศาสนิกชน

5) พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจรรยาเพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

6) ฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับควรให้ความสำคัญแก่วัดและพระสงฆ์ ที่มีบทบาทให้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและพัฒนาเยาวชนและศาสนิกชนในแต่ละบทบาทหน้าที่ตามภารกิจคณะสงฆ์เช่น สนับสนุนด้านงบประมาณ ความก้าวหน้า ด้านสมณศักดิ์ การพัฒนา ศักยภาพและเชิดชูยกย่องให้เป็นที่ประจักษ์แก่หมู่คณะสงฆ์

โดยสรุป การบริหารกิจการคณะสงฆ์ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลนับตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และได้แสดง ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ ทรงบัญญัติพระวินัยสิกขาบทขึ้นนับแต่บัดนั้นเพื่อประโยชน์ในการประพฤติ ปฏิบัติและความเป็นอยู่ของสงฆ์ จนพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปทั่วโลก ในส่วนของประเทศไทย นับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดการปฏิรูปการปกครององค์กรสงฆ์ พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ได้พัฒนาจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายคลึงการปกครองของภาครัฐ เรื่อยมาจนถึง

ในปัจจุบันคือ มหาเถรสมาคม ทำหน้าที่เทียบได้กับคณะรัฐมนตรี-คณะรัฐบาลผู้บริหารประเทศ โดยมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม เพื่อบริหารงาน ออกนโยบาย และวางแผนปฏิบัติงานกิจการพระพุทธศาสนา 6 ด้าน คือ 1) ปกครอง 2) ศาสนศึกษา 3) การศึกษาสงเคราะห์ 4) เผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) สาธารณูปการ และ 6) สาธารณสงเคราะห์ ผ่านช่องทางของหน่วยงานปกครองในระดับต่างๆ ของทางคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และคณะสงฆ์วัดต่างๆ ตามลำดับ เรียกว่าพระสังฆาธิการ ซึ่งมีหน้าที่ในการปฏิบัติและดำเนินกิจกรรมตามภารกิจทั้ง 6 ด้าน ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อความรุ่งเรือง ผาสุก ของพระศาสนาตลอดไป

2. หลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน

โดยผู้วิจัยได้ศึกษาถึงหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง 6 ด้าน ได้มีนักวิชาการให้ความหมาย แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ แยกเป็นประเด็น ภารกิจ 6 ด้าน พอสรุปได้ ดังนี้

2.1) ด้านการปกครอง

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระวังรักษา หรือการบริหาร อีกนัยหนึ่งหมายถึงการควบคุม ดูแลหมู่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะหรือของสังคมนั้นๆ การปกครองในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญกับผู้นำหรือการปกครองมากนักแต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยมากกว่า เพราะพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนทว่า ธรรม และวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 216: 164)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2539: 45-46) ได้กล่าวว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่จะเกิดจากการปกครองนั้นมีใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัย คือสภาพเอื้อเพื่อให้แต่ละบุคคลบรรลุตามจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือเป็นที่คิดได้ว่าการปกครองที่มีขึ้นนั้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปรปักษ์ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มมีตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยิ่ง ต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการ

ปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549: 17-18) ได้กล่าวถึง รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า ว่าการสั่งแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่าย เพราะไม่ทรงใช้วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนก แรงจูงใจในการทำ ความดี ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย 3 ประการ ดังนี้ 1) อัตตาธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง 2) โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง นั่นคือ ยึดทัศนคติหรือค่านิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง 3) ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือ ยึดธรรมคือหน้าที่สำคัญ แม้พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า พระองค์ทรงเป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่ทรงใช้อำนาจเบ็ดเสร็จโดยลำพังพระองค์เองตามแบบราชาธิปไตย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจในการบริหารให้กับคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะแรงจูงใจในการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้วย่อมไม่ใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ) (2540: 87) ได้กล่าวว่า การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม หมายถึง งานในหน้าที่ของพระสงฆ์ในการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณรในเขตการปกครองของตน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ทั้งนี้ คำว่า “การปกครอง” แปลว่า การควบคุมดูแลรักษาควบคุมให้ท่านอยู่ในที่ที่ท่านควรจะอยู่

พระพุทธวราญาณ (ทองย้อย กิตฺติทินฺโน) (2545: 66-67) ได้กล่าวว่า งานปกครองเป็นงานนำ เป็นงานหลักซึ่งกว้างขวางยิ่งใหญ่ละเอียดอ่อนยิ่งกว่างานทั้งหลาย และเป็นงานที่ทำไม่เสร็จต้องคอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไปอย่างไร งานอื่นๆ ก็จะดำเนินไปอย่างนั้น ถ้างานปกครองดำเนินไปไม่ได้ งานบริหารลักษณะอื่นๆ ก็ดำเนินไปไม่ได้เช่นกัน

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครอง คือ รูปแบบการปกครองที่กำกับสอดส่องดูแลความเรียบร้อยให้ภิกษุสามเณร ที่อยู่ในวัด และในเขตการปกครองระดับต่าง ๆ ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งมหาเถรสมาคม อีกทั้งจัดระบบการบริหารจัดการกิจการภายในวัดและเขตปกครองระดับต่าง ๆ ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน

2.2) ด้านศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา ทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม โดยแบ่งการศาสนศึกษา

ออกเป็น 2 แผนกหลัก คือ แผนกบาลีและแผนกธรรม รวมถึงการศึกษาธรรมศึกษาและการจัดให้มีการเรียนพระธรรมวินัยเป็นส่วนเสริมอีกด้วย บางแบบแผนตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และบางแบบแผนให้กำหนดโดยกฏมหาเถรสมาคม หรือให้กำหนดโดยระเบียบมหาเถรสมาคม และบางแบบแผนได้ยึดจารีตเป็นหลัก แยกตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายมี 2 ส่วน คือ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง 1 ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค 1 และพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วย การวัดเห็นควรเพิ่มระเบียบการปกครองส่วนวัดเข้าเป็นส่วนที่ 3 การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ (พระครูปลัดคอกิจชาติ สุวณฺณโชโต (ทรงกิจวิศวการ), 2558: 35)

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) (2540: 41) ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนศึกษา ว่า คณะสงฆ์ยังมีได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดเจนแต่โดยหลักสูตรและเนื้อวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่า มีวัตถุประสงค์ 9 ประการ คือ 1) เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ 2) เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ 3) เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา 4) เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา 5) เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา 6) เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา 7) เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา 8) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และ 9) เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

พระราชปริยัติโมลี (ไพบูลย์ วิบูล) (2554: 32) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบในการจัดการศาสนศึกษาดังกล่าวจะดีหรือไม่ประการใด ขึ้นกับเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษาและครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนศึกษาที่ได้ช่วยแบกภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์การจัดการศาสนศึกษานั้นแผนกที่ประสบปัญหามาก คือ การจัดการศึกษาแผนกบาลี เพราะขาดแคลนทั้งครูและนักเรียน และมีอุปสรรคอื่น ๆ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องช่วยจัดการศึกษาแผนกบาลีอันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง เพื่อให้พระสงฆ์เจริญด้วยวิชาความรู้และการศาสนศึกษาให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นการศึกษาหลักและสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ 1) พระสงฆ์ ควรศึกษาหลักธรรมให้ถ่องแท้ทั้งปริยัติและปฏิบัติ เพื่อให้พร้อมที่จะ ปฏิบัติภารกิจทั้ง 6 ด้านของคณะสงฆ์ 2) พระสงฆ์ ควรพัฒนาตนให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม อันจะส่งผลต่อศักยภาพในการอบรมพัฒนาจิต การเผยแผ่ศาสนธรรม แก่ศาสนิกชน เช่น ด้านการบริหาร ด้านกฎหมาย กฎระเบียบของสงฆ์ เป็นต้น และ 3) ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับ

ยุคสมัย แต่คงไว้ซึ่งหลักศาสนธรรม

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศาสนศึกษา คือ การดำเนินการส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนมีความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้ตามความสามารถแต่ละบุคคล โดยสำนักศาสนศึกษามีหน้าที่ในการอำนวยความสะดวก และส่งเสริมการศึกษาในทุก ๆ ด้านเพื่อสืบทอด เผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป

2.3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูล หรืออุดหนุนจุนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนสถาน หรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์คนหรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใดๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม จะอย่างไรก็ตาม การศึกษาสงเคราะห์จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549: 2)

การศึกษาสงเคราะห์ โดยลักษณะแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ 2) การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาในต่างสถาบัน และระดับการศึกษาต่างๆ ของผู้ที่ศึกษาโดยคณะสงฆ์เป็นผู้อนุเคราะห์อุปถัมภ์ ในส่วนของทุนการศึกษา อาคารสถานที่ เป็นต้น

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) (2549: 133) ได้กล่าวถึง การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

1) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุ

สามแฉกส่วนหนึ่งเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัดและได้ศึกษาหลักธรรมทางศาสนา

2) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระสงฆ์ให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

3) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติตั้งแต่วัยเด็ก

4) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาวิชาพระปริยัติธรรม หมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติ อีกส่วนหนึ่งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2537 และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ขณะนี้มีวัดต่าง ๆ จำนวนมาก จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์ แต่โดยรูปการนั้น น่าจะจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษา เพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็นับหนักทางวิชาสามัญศึกษา

มาณพ พลไพรินทร์ กล่าวว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์จัดให้มีการบริหารแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแยกออกเป็น 3 ลักษณะได้แก่ (มาณพ พลไพรินทร์, 2541: 236)

1) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราษฎร์การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

2) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติเช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด การให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่างๆ การให้อุปถัมภ์แก่เด็ก

3) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การจัดหน่วยนวกะ การใช้หน่วย

งานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่างๆ ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 และการศึกษาที่เน้นประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมาก เด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ตนเอง ทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์จัดประสบปัญหาในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียน

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งในและนอกระบบการศึกษาของรัฐ เพื่อที่จะสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติ

2.4) ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นหน้าที่ บทบาทสำคัญที่พระสงฆ์ต้องกระทำโดยการแสดงธรรมเทศนา อบรม เผยแผ่ สั่งสอนประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติสืบต่อไป สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปุณฺโญ) (2540: 138) ได้กล่าวว่า การกำหนดหน้าที่หรือบทบาทที่วัดต่างๆ เจ้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ และคณะสงฆ์จังหวัด เกี่ยวกับการเผยแผ่ ไว้ดังนี้ 1)หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ 2) แนะนำสั่งสอน อบรม ประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ 3) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง

กรมการศาสนา (2540: 148-150) กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์สำหรับพระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือรักษาการแทนเจ้าอาวาส มีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา 37 (3) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ดังนี้ มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ตามบทบัญญัตินี้ได้จำแนกการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องประพฤติจะต้องปฏิบัติจะต้องจัดทำ อันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือ รักษาการแทนเจ้าอาวาสแยกออกเป็น 2 ประการคือ 1) เป็นธุระในการจัดการศึกษา อบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัย

แก่บรรพชิต 2) เป็นฐานะในการอบรมและสั่งสอนธรรมะแก่คฤหัสถ์

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนา เผยแผ่ศาสนธรรมโดยวิธีต่าง ๆ เช่น การแสดงพระธรรมเทศนา อบรมคุณธรรม บรรยาย เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนได้รู้ เข้าใจ และน้อมนำไปปฏิบัติ เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต อันจะยังผลให้สังคมตลอดจนประเทศชาติมีความผาสุก สันติสุข และมีความเจริญก้าวหน้า

2.5) ด้านสาธารณูปการ

การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น ส่วนสาธารณูปการที่นำการบริหารกิจการของสงฆ์โดยบัญญัติไว้หน้าที่เจ้าอาวาสบำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี กล่าว คือ 1) การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน 2) การอื่นเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง 3) กิจการอื่นๆ ของวัด เช่น การจัดงานวัด การเรียไรและ 4) การศาสนสมบัติของวัด

กรมการศาสนา (2540: 111-112) ได้กล่าวถึงลักษณะงานการสาธารณูปการว่าโดยลักษณะแตกต่างกัน 3 คือ

1) การกระทำด้วยแรงความคิดแรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุมได้แก่การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นกิจการที่ต้องทำด้วยแรงความคิด กล่าวคือ การวางโครงการให้พอเหมาะกับกิจที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานให้พอเหมาะกับกิจการที่จะดำเนินการเมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานและทุนทรัพย์และใช้หลักบัญชีควบคุมด้วยใคร่ขอกกล่าวถึงการวางโครงการพอให้มองเห็น ควรเริ่มการคิดทำแผนผังวัดให้พอเหมาะสมกับสภาพวัด เช่น ควรกำหนดสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิซึ่งเป็นหลักของวัดไว้ที่ใด โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอสวดมนต์ หอระฆัง หอกลอง ถนนหนทาง สนามหญ้าและอื่นๆ ไว้ที่ใด แล้วเขียนแผนผังวัดเป็นหลัก และเขียน แบบแปลนสิ่งที่จะสร้างตามโอกาส และสิ่งที่จะสร้างขึ้นนั้นควรให้เป็นทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติหรือยึดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนาดใหญ่เล็กตามความคาดแหล่งทุนทรัพย์เมื่อจะก่อสร้างเสนาสนะตามแผนผังที่กำหนดไว้ และเสนาสนะที่สร้างต้องเป็นไปตามแบบแปลน แม้การบูรณปฏิสังขรณ์ก็ถือแบบแปลนนี้เป็นหลักปฏิบัติแต่ส่วนมากแผนผังวัดมักเขียนแล้ว แต่คราวขออนุญาตสร้างวัดเมื่อเขียนแล้วต้องให้เป็นไปตามเดิม เว้นแต่มีการขยายบริเวณวัดให้กว้างขวางกว่าเดิม

2) การกระทำด้วยเอกสารรายงาน ได้แก่การดำเนินกิจการทางด้านเอกสาร

เช่น การขออนุญาตสร้างวัด ขอตั้งวัด ขอรวมวัด ขอย้ายวัด ขอยุบวัด ขอรับพระราชทาน วิสุงคามสีมา ขอยกวัดร้างให้เป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ขออนุญาตจัดงานวัด ขออนุญาตเรียไร การดำเนินกิจการเหล่านี้การยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวงปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ การอนุญาตจัดงานวัดและการขอเรียไร ปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมว่าด้วยการนั้น การอื่น ๆ มีการขออนุญาตสร้างวัด เป็นต้น ปฏิบัติตามที่กำหนดในกฎกระทรวงบางเรื่องทางราชการเป็นเจ้าการ คณะสงฆ์เป็นส่วนประกอบ บางเรื่องคณะสงฆ์เป็นเจ้าการ ทางราชการเป็นเพียงส่วนประกอบ

3) การทำโดยการจัดประโยชน์ได้แก่การดำเนินการในการรักษาทรัพย์สิน ใช้จ่ายทรัพย์สินและการจัดประโยชน์ของวัดโดยตรงคือการศาสนสมบัติเป็นงานละเอียดอ่อน ต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

พระราชปริยัติโมลี (ไพฑูลย์ วิบุโล) (2554: 32) กล่าวว่า การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน 2 ประการ คือ ควบคุมการสาธารณูปการ และส่งเสริมการสาธารณูปการการควบคุมดูแลวัดนั้น เจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ ถ้าเพิกเฉยจะเป็นการละเว้น การปฏิบัติ ต้องสอดส่อง ดูแล ชี้แจง แนะนำ ในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังต่อไปนี้ 1) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา 2) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะ พอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน 3) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทย หรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ 4) ควบคุมการเงินและบัญชี รับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี 5) ควบคุมดูแลการเอกสารต่าง ๆ ของเจ้าอาวาส เช่น รายงานขอรับพระราชทาน วิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง และ 6) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านสาธารณูปการการพัฒนาวัด การบำรุงรักษาวัด การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถานภายในวัดให้เรียบร้อย ดึงงามเป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญกุศล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสมบัติ ของสังคมนั้น ๆ เป็นที่อำนวยความสะดวก และเป็นศูนย์รวมจิตใจของศรัทธาประชาชน

2.6) ด้านสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานหรือของคณะบุคคล หรือบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์

หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐ หรือเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไป (กรมการศาสนา, 2540: 331-336)

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) ได้กล่าวถึง การสาธารณสงเคราะห์ที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามโอกาสอันควร จะมีระเบียบปฏิบัติชัดเจน สำหรับผู้จัดการสาธารณสงเคราะห์ โดยส่วนมากได้แก่ วัดหรือเจ้าอาวาส ซึ่งมีบทบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ของเจ้าอาวาส ดังนี้ 1) จัดกิจการของวัดให้เป็นไปโดยเรียบร้อย 2) เป็นธุระในการจัดการศึกษาอบรมแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ 3) ให้ความสะดวกตามสมควรแก่พุทธศาสนิกชน ในการบำเพ็ญกุศล

ภัทรพร สิริภาณูจน์ (2543: 11) ได้กล่าวว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์” (ม. 15 ตรี) และในระเบียบการปกครองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้กำหนดไว้ว่า วิธีดำเนินการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม การสาธารณแยกโดยลักษณะ มี 4 คือ

1) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการอบรมประชาชนประจำ ตำบล กิจการเพื่อห้องสมุด เพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่น ๆ การนี้มุ่งเอากิจการที่ทำเอง หรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำ หรือกิจการชั่วคราว

2) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่การช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่น ๆ การนี้มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการเฉพาะเรื่อง แม้การช่วยป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า หรือช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์

3) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติเช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างฌาปนสถาน (นอกวัด) สร้างการประปาสร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

4) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น การประสออุทกภัย การประสออัคคีภัย การประสอวาตภัย หรือคราวหนาวจัด หรือแม้นยามปกติตามโอกาส เช่น สงเคราะห์คนชรา คนพิการ และสงเคราะห์โดย

ประการอื่น การนี้มุ่งเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำหรือการเฉพาะ

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านสาธารณสงเคราะห์ คือ การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั้งทางจิตใจ และทางวัตถุที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และสมณวิสัยเพื่อประโยชน์ และความผาสุกของประชาชนในชุมชนแห่งวัดนั้นๆ และประชาชนทั่วไป

สรุป

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ หรือการปกครองคณะสงฆ์โดยหลัก คือ การปกครองตามธรรมวินัยและให้กฎหมายหรืออำนาจรัฐเป็นหลักสนับสนุน โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงประเทศไทย เมื่อรัชกาลปัจจุบันได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ใช้อยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสองฉบับนี้ เป็นฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันที่ถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักในการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ด้วย ต่อมาได้กำหนดให้มีมหาเถรสมาคมออกข้อบังคับวางระเบียบออกคำสั่ง มีมติและออกประกาศโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย คำว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งมีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อบังคับบัญชาดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาให้อยู่ในความเรียบร้อยดีงาม ส่วนการบริหารจะเป็นไปเพื่อการบริหารจัดการที่จะประสบผลสำเร็จ ผู้บริหารควรยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ โดยผู้บริหารเองต้องประพฤติธรรม และใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร และต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งพึงสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังพระธรรมโกศาจารย์ (2549 : 2) ที่ว่า “ถ้าเห็นจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่เพราะเสียสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่” วัดเป็นหน่วยงานปกครองและเป็นหน่วยงานดำเนินกิจการคณะสงฆ์ และกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด และเป็นฐานอันสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นองค์กรหลักในการปกครองคณะสงฆ์ หลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆ เกี่ยวกับวัด ทรงตราเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสิ้น ดังนั้นการบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการบริหารงานของคณะสงฆ์ทุกท่านที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ ต่อการดูแลคณะสงฆ์ การบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นการบริหารงานของคณะสงฆ์ทุกท่าน ที่จำเป็นต้องให้ ความสำคัญต่อการดูแลคณะสงฆ์ เป็นผู้ที่สามารถนำสังคมและชุมชนไปสู่ความเจริญได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดกรอบการบริหารงานคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน จึงควรที่จะส่งเสริมให้เจ้าคณะผู้ปกครองสนใจใส่ใจในภาระงานทั้ง 6 ด้านอย่างยิ่ง ไม่ควรเลือกทำเฉพาะงานที่ตนเองสนใจหรือถนัดเท่านั้น การพัฒนาบุคลากรทางศาสนา โดยเฉพาะพระภิกษุสามเณร ไวยาวัจกร ควรทำอย่างจริงจังเพื่อขับเคลื่อนงานคณะสงฆ์ได้อย่างเต็มที่

งานคณะสงฆ์บางอย่างมีความเกี่ยวข้องกับข้อกฎหมาย เช่น การจัดทำงบประมาณ รายรับรายจ่ายประจำปี สมควรให้มีการกำหนดตำแหน่ง เจ้าพนักงานศาสนการ ทำหน้าที่เลขานุการประจำอำเภอหรือประจำตำบล เพื่อทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการให้แก่คณะสงฆ์

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาคั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาในประเด็นปัญหา และอุปสรรค ในการดำเนินงานการบริหารกิจการคณะสงฆ์เชิงพุทธเพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนการพัฒนาต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2540). **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา. (2540). **พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- บุญศรี พานะจิตต์. (2545). **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด**. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟิก.
- พระครูปลัดต่อภิชาติ สุวณฺณโชโต (ทรงกิจวิศวการ). “รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโพธิกิตติคุณ (กิตติพงษ์ สุปลโย). (2561). “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธของคณะสงฆ์ภาค 3”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2540). **เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: จรูญการพิมพ์.
- พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตฺติทินฺโน). (2545). **ธรรมญาณนิพนธ์ : 100 ปีพระพุทธวรญาณ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระระพิน พุทธิสารโร (ดั่งลอย). (2554). “การจัดองค์กรบริหารสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเชิงพุทธ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดเกียรติศักดิ์ สนิทวীরกุล. (2548). “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระราชปริยัติโมลี (ไพบูลย์ วิบุโล). (2554). “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดสุพรรณบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภัทรพร สิริกาญจน์. (2543). **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน**. สถาบันไทยคดีศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานพ พลไพรินทร์. (2541). **คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: ชูติมาการพิมพ์.
- สถาบันพระสังฆาธิการ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2558). **คู่มือพระสังฆาธิการ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปุณฺโณ). (2540). **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.